

L'individu arraconat en el mercat

Text Daniel Gamper

Il·lustració Guillem Cifré

Richard Sennett parteix en els seus assajos de les formes de vida que el capitalisme engega a rodar. S'enfronta als mecanismes alienants del mercat fixant la mirada en formes de producció més humanes, capaces de restituir als treballadors la seva dignitat perduda.

Amb motiu de la inauguració de l'edició Espai Públic, de l'Arxiu CCCB (arxiu del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona), Richard Sennett (Chicago, 1943) va impartir una conferència sobre *El artesano* (Anagrama, 2009), títol del seu últim llibre i primer d'una trilogia sobre la cultura material. Més enllà dels seus indubtables mèrits acadèmics, la vasta producció intel·lectual d'aquest professor de la London School of Economics destaca per la seva repercussió pública. Els seus assajos, des del seminal *The Hidden Injuries of Class* (1966, en col·laboració amb Jonathan Cobb) fins al ja esmentat *El artesano*, passant per *La corrosión del carácter* (Anagrama, 2000), entre d'altres, han traspassat els límits de la universitat per adreçar-se a una nova franja de lectors que no es conforma amb el creixent aprimament de l'opinió pública. Pel que fa a això, la seva obra és comparable a la de Zygmunt Bauman en la mesura que ambdós posen al servei del lector mitjanament informat una mirada a la realitat contemporània que transcendeix els clixés sense renunciar a la claredat.

Fa temps que han quedat enrere les formes de la sociologia basades exclusivament en les estadístiques, les enquestes i els estudis de camp. És cert que, sense un mínim suport empíric, la sociologia mancaria no solament de tot prestigi, sinó també de tota credibilitat. Com a ciència humana, la sociologia no pot aspirar a l'exactitud de les ciències de la natura o de les ciències exactes, sinó que ha de trobar la seva pròpia concepció del rigor, de la competència; el seu propi mètode que faci justícia al fet que l'observador i l'observat, el subjecte i l'objecte d'aquesta ciència coincideixen en una mateixa entitat, és a saber, l'ésser humà. Amb aquesta complexitat en el punt de mira, la sociologia no es pot conformar a descriure com són les societats, com es configuren els comportaments humans i de quina manera aquests han canviat amb el pas de les generacions. Una sociologia exclusivament descriptiva corre el risc d'empobrir les ciències humanes acadèmiques que, sota les exigències de l'eficiència institucional, han abandonat tota aspiració normativa o prescriptiva i han quedat recloses en els llimbs de les disciplines inútils sota l'amenaça permanent de desaparició.

En els seus assajos, Sennett beu contínuament de la seva pròpia experiència. Així doncs, la seva educació musical li permet una mirada atenta a la complexitat dels treballs artesanals, de la qual extreu les seves conclusions

sobre la devoció que es necessita per aconseguir l'excel·lència productiva. Un altre autor traduït i editat per Anagrama, i també representant de la tradició divulgativa nord-americana, Oliver Sacks, acostuma a aproximar-se als assumptes que estudia des del mateix prisma subjectiu, fet que no ha de ser considerat únicament una estratègia retòrica per guanyar-se el lector, sinó més aviat una manera d'apropiar-se de l'assumpte d'estudi i de transmetre'l amb tanta autenticitat com sigui possible. Això corrobora que les ciències humanes, com s'ha dit més amunt, suposen la fusió de la perspectiva subjectiva amb l'objectiva, que el subjecte que mira estudia la seva pròpia mirada, que la ciència sociològica ha d'incloure necessàriament l'experimentador, ja que, en cas contrari, esdevé una disciplina buida i grisa que difícilment contribuirà a fer llegible una realitat que s'ha tornat incomprendible per a la gent.

D'anècdota vital a categoria sociològica

La sociologia de Sennett (o etnografia, com ell mateix descriu de vegades la seva tasca) no es limita a descriure el que existeix, i encara menys a justificar-ho. El sociòleg que no es compromet amb un horitzó normatiu o que manlleua de la realitat les pautes polítiques i ideològiques és funcional a les pressions de l'actualitat i s'arriba a confondre amb les exigències de les institucions vigents. En canvi, quan l'afany descriptiu s'insereix en un horitzó normatiu, l'empresa sociològica adquireix sentit i s'eleva a la màxima expressió de si mateixa. La sociologia pot, doncs, establir aliances, perilloses, però necessàries, amb la qüestió del bé, d'allò que és bo per a nosaltres, la font en la qual s'alimenten els nostres esforços. La reivindicació de la figura de l'artesà com a model d'activitat humana prossegueix les seves reflexions entorn d'un dels fils vermells de la seva obra, és a saber, que els canvis propiciats pel nou capitalisme "no han alliberat la gent" (*La cultura del nuevo capitalismo*, Anagrama, 2006).

Amb Sennett el lector s'endinsa en les experiències d'individus retratats en detallades imatges vitals. L'anècdota vital s'eleva a categoria sociològica: el punt de partida són les formes de vida que el capitalisme engega a rodar. Les reflexions de Sennett orbiten, doncs, entorn del capitalisme: aquesta és la seva elecció normativa, la que presta veritat a la seva mirada. Sense perdre peu en els estudis de camp, Sennett s'enfronta als mecanismes alienants del mercat, fixant la mirada en formes de producció més

“La creativitat troba un incentiu més gran en la cooperació que en la competència; és un procés orgànic que no s’ha d’emprendre de manera sectorial ni individual. El saber artesanal es vincula amb el pragmatisme i amb la democràcia, perquè no restringeix l’accés a les capacitats bàsiques”.

humana, que restitueixin als treballadors la seva dignitat perduda (*El respeto*, Anagrama, 2003).

La feina ben feta, un valor en extinció

Les formes de producció capitalista han arraconat l’artesania, de manera que hom ha oblidat els processos que caracteritzen la creació humana i que impliquen una concepció complexa de la nostra natura. La qualitat del treball en les societats ordenades segons la flexible lògica del capital desvincula el treballador del compromís, en la mesura que li requereix únicament que s’adeqüi a les expectatives d’eficiència. El capitalisme ha erosionat el valor de les coses que produïm, ja que aquestes són intercanviables, indiferents a la mà que les ha pensades. Les màquines i la manufacturació massiva han convertit l’artesà en una figura del passat, una espècie en extinció la presència de la qual és merament simbòlica.

El que s’ha perdut amb el desprestigi de l’artesania és el valor del treball ben fet. Per a Sennett, l’artesania és “fer quelcom bé pel simple fet de fer-ho bé”, per a la qual cosa es requereix un alt grau d’autodisciplina i autocrítica. La feina artesanal persegueix la qualitat com un fi en si mateixa. Per què un director d’orquestra allarga els assajos malgrat que això suposi un cost econòmic per a l’empresari? Perquè, malgrat tots els patiments que comporten els llargs assajos, millorar la prestació és un valor en si mateix que no pot ser quantificat en termes exclusivament econòmics.

Efectivament, el fet que la qualitat del producte artesanal sigui més important que els costos econòmics de la producció contribueix al seu desprestigi, però no és la seva única causa. L’activitat pràctica tendeix cada vegada més a ser considerada com a part subsidiària de l’activitat intel·lectual. Això es deu al fet que l’artesania és vista com una mera repetició mecànica que de cap manera no es pot parangonar a la complexitat del pensament abstracte.

A *El artesano* Sennett sosté que, d’alguna manera, pensem amb les mans. Per il·lustrar la connexió entre la mà i el cervell, Sennett se serveix de múltiples casos extrems de tradicions disperses, des dels problemes d’adaptació d’un pianista de formació clàssica per aprendre a tocar jazz modern, fins a la història dels ganivets de cuina en la gastronomia xinesa, passant, per exemple, pel procés de desossament d’un pollastre o per la influència dels programes de disseny per

ordinador en l’arquitectura contemporània. Contant les històries concretes d’artesans, Sennett esbossa una història de l’habilitat: la combinació de factors corporals i intel·lectuals és necessària per aconseguir l’acció precisa dels dits, així com la posterior coordinació de la mà amb el canell i l’avantbraç, la qual només tindrà èxit si va acompanyada d’un fi calibratge de l’ull. Així doncs, la destresa necessària per a executar manualitats complexes, les de l’ebenista, el mecànic o el paleta, i les del violinista, el cuiner o l’enginyer, no són reductibles a processos intel·lectuals, ni tampoc al talent, sinó que la repetició i la tenacitat són imprescindibles i, fins i tot, suficients perquè l’individu manifesti en tota la seva plenitud la seva naturalesa d’*animal laborans*.

Es tracta d’habilitats que no segueixen mai un procés lineal, que no sempre –de fet, gairebé mai– s’utilitzen o practiquen de manera conscient i que, per tant, no poden ser simplificades o racionalitzades, perquè, com escriu el sociòleg, som organismes complexos. Sennett insisteix en la importància de la repetició i la disciplina. L’adquisició d’una destresa es pot mesurar. Així doncs, per aconseguir el grau d’excel·lència artesanal, són necessàries unes 10.000 hores de pràctica. Al cap d’aquest temps, l’habilitat esdevé coneixement tàcit, una manera de veure el món o, més ben dit, una manera de transformar el món, d’humanitzar-lo, de fer-lo “per a la mà”, en termes de Heidegger. I només així podem també habitar el món: transformat, solucionat, embellit.

La humanitat sobreviu i progressa trobant i solucionant simultàniament els problemes que li planteja l’entorn. Malalties, transport, aliments, etc., són un repte per a la humanitat des dels seus orígens. Els artesans, des de les seves formes més rudimentàries fins a les més sofisticades en el món globalitzat digital, no són mers solucionadors de problemes, sinó que el seu tracte amb els objectes comporta sempre el descobriment de nous problemes que, en última instància, redunden en el perfeccionament de les maneres en què habitem el món.

L’eficiència requereix llibertat creativa

El món burocratitzat i mercantilitzat assetja la llibertat per treballar bé. La veritable eficiència no va acompanyada sempre d’una bona planificació centralitzada, sinó que requereix llibertat creativa. El treball creatiu no es justifica

pel major rendiment d'operaris que se senten satisfets de la seva activitat, sinó perquè només així els humans poden efectivament exercir de manera més eficaç les seves tasques, només així reben una recompensa emocional, tant valuosa o més que la pecuniària.

Les comunitats d'artesans es basen en principis com el servei i la lleialtat, sense els quals no és possible acumular prou experiència per aconseguir l'excel·lència productiva. En la nova economia, caracteritzada per la flexibilitat del mercat, els individus es desarrelen, i l'experiència necessària per fer una bona feina redueix el valor de qui l'acumula. El que dóna sentit a l'artesania s'inverteix. L'estructura del capitalisme del segle XXI expulsa als marges l'artesà, ja que no recompensa l'esforç sostingut al llarg de tota una existència, no respecta la narració de si, centrada en la devoció a una activitat.

Un dels elements del capitalisme que més ha contribuït a la corrosió de l'artesania són les màquines. El treball amb ordinadors, per exemple, impedeix que la gent aprengui repetint gestos, cosa que redueix l'activitat a quelcom intel·lectual. Sennett il·lustra aquest mal ús de la informàtica al fil del disseny assistit per ordinador, el conegut programa CAD. Certament, en el camp de l'enginyeria aquest programa ha millorat la producció de productes, des dels cargols fins als automòbils. Però en l'arquitectura se n'ha abusat, de manera que el professional perd la visió de totalitat. En traçar amb la mà un edifici o un terreny, l'arquitecte s'apropia del seu objecte, el coneix. Igual que un tennista que ha de repetir els seus cops infinitat de vegades per perfeccionar-los, la repetició del gest manual amb el llapis comporta un coneixement més profund d'allò que s'està produint, una maduració del pensament. El pas del dibuix a mà al treball de pantalla elimina el caire tàctil, relacional i incomplet, les experiències físiques que s'esdevenen en l'acte de dibuixar.

Tanmateix, no es tracta que sigui necessari abandonar la tecnologia per recuperar formes primitives de producció, sinó que ens trobem davant un desafiament, "el de pensar com a artesans que fan un bon ús de la tecnologia". Amb aquesta finalitat, l'arquitecte ha d'unir la simulació informàtica amb el treball sobre el terreny, i reconèixer que, sense l'aparentment nemi gest del paleta, no hi ha un veritable coneixement del producte.

Un dels exemples d'aquesta activitat cooperativa en què es reproduïxen les habilitats dels artesans és el sistema Linux, a la comunitat oberta del qual pertany Sennett. El procés de millora constant de Linux s'assembla al d'un basar, en el qual tothom pot participar i en què els problemes es descobreixen i solucionen simultàniament i col·lectivament. És la mateixa comunitat la que estableix els estàndards del treball ben fet, i la que els va modificant a mesura que s'accelera l'evolució de les habilitats. El sistema de coneixement obert produeix millors resultats que el tancat, el qual pot tenir un èxit momentani, però la seva dificultat d'adaptació no resisteix els embats del temps.

La creativitat troba un incentiu més intens en la cooperació que en la competència; és un procés orgànic que no ha de ser emprès de manera sectorial ni individual. A partir d'aquesta afirmació, Sennett desenvolupa el seu propi taller filosòfic, en el qual predomina la visió pragmàtica de la realitat humana. "Les capacitats del nostre cos per donar forma a coses físiques són les mateixes en què s'inspiren les nostres relacions socials". Les formes de producció basades en sistemes verticals, maquinitzats i individualitzats, redunden en el debilitament del teixit social, en *El declive del hombre público*, com anunciava el sociòleg en un títol de 1974 (Península, 2002).

El saber artesanal es vincula amb el pragmatisme i amb la democràcia, perquè no restringeix de manera elitista l'accés a les capacitats bàsiques per heure-se-les amb la complexitat del món. Si el requisit bàsic de la democràcia és que hi hagi ciutadans demòcrates, llavors els modes de producció artesanal, la democratització de les habilitats i la superació de la simple imitació són receptes, antigues i revolucionàries, per insuflar una mica de dignitat en l'agutzant ciutadania. **M**

Bibliografia

- Sennett, R.** (2009). *El artesano*. Barcelona: Anagrama - Colección Argumentos.
Sennett, R. (2006). *La cultura del nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama - Colección Argumentos.
Sennett, R. (2000). *La corrosión del carácter: las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama - Colección Argumentos.